

NEALON AND HALLAM v. The United Kingdom [GC] (№ 32483/19 та № 35049/19)

Обставини справи

Заявниками є Victor Nealon, громадянин Ірландії, 1960 року народження, та Sam Hallam, громадянин Великої Британії, 1987 року народження. На час розгляду справи вони проживали у Сполученому Королівстві.

Пан Nealon був засуджений у 1997 році за спробу зґвалтування, і йому було призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі з мінімальним терміном у 7 років. У 2013 році його вирок було скасовано після того, як внаслідок подальшого аналізу одягу, в який була одягнена жертва в ніч нападу, було виявлено ДНК невідомого чоловіка. Загалом заявник відбув 17 років і 3 місяці призначеного покарання.

Пан Hallam був засуджений у 2004 році за вбивство, змову з метою нанесення тяжких тілесних ушкоджень і порушення громадського порядку. Його засудження було скасовано після того, як з'явилися нові докази, що поставили під сумнів деякі інші докази, які були частиною справи проти нього. Він відбув 7 років і 7 місяців призначеного покарання.

Згодом, обидва заявники звернулися із заявою про відшкодування шкоди, завданої судовою помилкою. Їхні заяви про відшкодування шкоди були розглянуті відповідно до нової статті 133(1ZA) Закону про кримінальне правосуддя 1998 року, до якого були внесені зміни після рішення Великої Палати ЄСПЛ у справі *Allen v. the United Kingdom* (№ 25424/09).

Закон про кримінальне правосуддя 1988 року передбачав відшкодування у разі, якщо новий або нововиявлений факт поза розумним сумнівом свідчив про те, що мала місце судова помилка. До доповнення статтею 133(1ZA), значення поняття «судова помилка» не було врегульовано тлумаченням національних судів, що означало відсутність його законодавчого визначення. Згідно з новою статтею, судова помилка вважалась такою, що мала місце тоді й тільки тоді, коли новий або нововиявлений факт поза розумним сумнівом свідчив про те, що особа не вчиняла злочинів. Справи пана Nealon і пана Hallam не відповідали цьому критерію, і їхні заяви про відшкодування були відхилені.

Обидва заявники звернулися до суду з вимогою переглянути рішення Міністерства юстиції. Вони стверджували, що встановлений законом критерій для отримання відшкодування був несумісним із пунктом 2 статті 6 Конвенції (презумпція невинуватості), оскільки вимагав від них «довести» свою «невинуватість» для того, аби мати право на відшкодування. Тому вони подали заяву про несумісність відповідно до статті 4 Закону про права людини 1998 року.

Клопотання пана Nealon і пана Hallam про судовий перегляд були відхилені, а їхні апеляційні скарги – залишені без задоволення, оскільки

національні суди постановили, що стаття 133(1ZA) Закону про кримінальне правосуддя 1988 року не була несумісною із пунктом 2 статті 6 Конвенції.

Посилаючись на пункт 2 статті 6 Конвенції (презумпція невинуватості) заявники скаржилися на те, що відхилення їхніх вимог про відшкодування шкоди через судову помилку на підставі критерію, передбаченого статтею 133(1ZA) Закону про кримінальне правосуддя 1988 року, порушило їхнє право на презумпцію невинуватості.

28 лютого 2023 року Палата відмовилася від розгляду справи на користь Великої Палати ЄСПЛ.

Оцінка Суду

Пункт 2 статті 6 Конвенції в контексті презумпції невинуватості має два аспекти. Перший аспект діє як процесуальна гарантія стосовно кримінального процесу, встановлюючи вимоги щодо, серед іншого, тягаря доказування; правових презумпцій фактів і права; права не свідчити проти себе; досудової гласності; і передчасного висловлення судом або іншими державними посадовими особами думки про вину підсудного. Другий аспект, який мав відношення до справи заявників, незалежно від характеру справи, був спрямований на захист осіб, які були виправдані за кримінальним обвинуваченням або стосовно яких кримінальне провадження було закрито, від поведження з боку державних посадових осіб та органів влади так, ніби вони насправді винні у вчиненні інкримінованого їм злочину. Це пояснюється тим, що ці особи є невинуватими згідно закону і з ними повинні поводитися відповідно до їхньої невинуватості. Таким чином, презумпція невинуватості зберігається і після завершення кримінального провадження, щоб гарантувати, що невинуватість відповідної особи, обвинувачення щодо якої не було доведено, поважається. Ця головна особливість лежить в основі підходу ЄСПЛ до застосування пункту 2 статті 6 у відповідних справах.

Що стосується застосовності цього положення, то у справі *Allen* Велика Палата ЄСПЛ розглянула схему, передбачену статтею 133 Закону (до внесення до неї змін у 2014 році), і на підставі наявних у неї доказів переконалася, що заявник продемонстрував наявність необхідного зв'язку між кримінальним провадженням і подальшим провадженням щодо відшкодування; саме подальше скасування обвинувального вироку спричинило виникнення права на звернення за відшкодуванням через судову помилку. Зокрема для того, аби з'ясувати, чи були дотримані сукупні критерії, передбачені статтею 133, Міністр юстиції та суди, які розглядали справу в порядку судового нагляду, повинні були вивчити рішення Кримінальної палати Апеляційного Суду (далі – *CACD*) аби визначити, чи ґрунтувалося скасування вироку на нових доказах і чи не призвело воно до судової помилки. Оскільки не було висловлено припущення,

що схема, передбачена статтею 133, була змінена будь-яким іншим суттєвим чином, провадження щодо відшкодування шкоди потребувало вивчення результатів попередніх кримінальних проваджень і, зокрема, рішення SACD. ЄСПЛ підкреслив, що в провадженні щодо відшкодування шкоди особа, яка приймає рішення, зосереджується на впливі нового або нововиявленого факту, що може бути центральним моментом для будь-якої оцінки суті справи, якщо пункт 2 статті 6 Конвенції буде визнаний застосовним. Однак вона також повинна була провести оцінку доказів, наскільки це було необхідно, щоб визначити, чи свідчив цей факт поза розумним сумнівом про те, що заявник не вчиняв правопорушення. У зв'язку з цим ця справа відрізнялася від справ, розглянутих ЄСПЛ, в яких суди в подальшому провадженні не були зобов'язані розглядати результати попереднього кримінального провадження та/або брати участь у перегляді або оцінці доказів у кримінальній справі.

Тому ЄСПЛ не вбачив підстав відступати від свого висновку у справі Allen щодо застосовності пункту 2 статті 6 Конвенції.

ЄСПЛ здебільшого дотримувався підходу, викладеного у справі Allen, щодо трьох різних напрямів своєї практики стосовно другого аспекту, а саме: (1) питання витрат та вимог про компенсацію з боку колишніх обвинувачених, в яких було проведено розмежування між (а) провадженнями, що завершилися виправдувальним вироком, та (b) провадженнями, що завершилися закриттям справи; (2) справами, пов'язаними з цивільними позовами про відшкодування шкоди, поданими потерпілими; і (3) справами, що стосувалися дисциплінарних проваджень. У справах другої та третьої груп, а також у справах, що підпадали під другу частину першої групи, ЄСПЛ, незалежно від того, чи закінчилося кримінальне провадження закриттям або виправданням, надавав вирішального значення тому, чи було оскаржуване обґрунтування інкримінуванням або підтвердженням кримінальної винуватості. Однак справи, пов'язані з питаннями витрат і вимогами про компенсацію або відшкодування витрат на захист з боку колишнього обвинуваченого після виправдання (справи, що підпадають під першу частину першого напрямку), були дещо більш проблематичними.

Зокрема, ЄСПЛ вважав, що більше не було необхідності або бажаності зберігати відмінність між виправданням і закриттям справи, яка була розроблена в його практиці після рішення у справі *Sekanina v. Austria* щодо першої групи справ і яка надавала вищий рівень захисту особам, яких було виправдано. Хоча на перший погляд, може здатися, що закриття справи не має такого ж виправдувального ефекту, як виправдувальний вирок, при більш детальному розгляді реальність виявляється набагато більш нюансованою і менш чіткою. Кримінальне провадження може бути закрите через те, що просто не вистачило доказів для кримінального переслідування, або за наявності достатніх доказів для кримінального переслідування (і, можливо,

навіть для засудження) закриття або виправдання може бути формальним. Здається, немає жодних вагомих причин, чому останні повинні бути в більш сприятливому становищі лише тому, що їхні справи завершилися виправдувальним вироком. Більше того, значення закриття справи може бути різним у різних справах, а також у різних правових системах.

Варто також зазначити, що у справі Allen (яка, як і справа Sekanina, стосувалася компенсаційного позову колишнього обвинуваченого до Держави) Велика Палата ЄСПЛ не вважала за доцільне підтримувати чітке розмежування між закриттям і виправданням, як це було викладено в рішенні у справі Sekanina. Хоча рішення у справі Allen не означало явного відходу від наявного прецедентного права, воно, однак, спричинило суттєве уточнення щодо обставин, за яких ЄСПЛ буде готовий надати підвищений рівень захисту презумпції невинуватості, на який виправдана особа може розраховувати на підставі другого аспекту пункту 2 статті 6 Конвенції. Насправді багато справ, ймовірно, потрапляють у цю сіру зону.

До того, різниця між закриттям справи та остаточним виправданням по суті не застосовувалася ні до справ, пов'язаних з цивільними позовами потерпілих про відшкодування, ні до справ, пов'язаних з дисциплінарними провадженнями (другий та третій напрями, відповідно), ні до будь-яких інших справ другого аспекту, які не підпадали під жоден з трьох вищезгаданих напрямів.

Хоча існують важливі політичні причини для того, щоб виправдувальний вирок не перешкоджав, наприклад, відшкодуванню збитків потерпілому або захисту дитини з групи ризику, не було очевидних правових підстав для надання підвищеного захисту невеликій підгрупі справ, що стосуються другого аспекту. Це могло б навіть призвести до несумісних результатів після винесення виправдувального вироку, коли, з одного боку, потерпілий вимагатиме цивільної компенсації від виправданого, а з іншого боку, виправданий подаватиме позов проти держави щодо відшкодування збитків, завданих обвинуваченням або витратами на захист.

Отже, відтепер, незалежно від характеру подальших пов'язаних проваджень і незалежно від того, чи закінчилося кримінальне провадження виправдувальним вироком або закриттям, рішення та мотивування національних судів або інших органів влади у цих подальших пов'язаних провадженнях, якщо їх розглядати в цілому і в контексті здійснення повноважень, які вони повинні були здійснювати відповідно до національного законодавства, порушуватимуть пункт 2 статті 6 Конвенції у його другому аспекті, якщо вони зводилися до приписування кримінальної відповідальності заявнику. Приписування кримінальної відповідальності мало відображати думку про те, що особа винна у вчиненні кримінального правопорушення за кримінально-правовими стандартами.

Такий підхід відображає той факт, що на національному рівні судді можуть бути зобов'язані, поза контекстом кримінального обвинувачення, розглядати справи, що впливають з тих самих фактів, що й попереднє кримінальне обвинувачення, яке не призвело до винесення обвинувального вироку. Захист, наданий пунктом 2 статті 6 Конвенції у його другому аспекті, не повинен тлумачитися таким чином, щоб перешкоджати національним судам у подальших провадженнях, в яких вони виконують іншу функцію, ніж судді у кримінальних справах, згідно з відповідними положеннями національного законодавства, розглядати ті самі факти, які були предметом розгляду в попередньому кримінальному провадженні, за умови, що при цьому вони не притягують відповідну особу до кримінальної відповідальності. Особа, яку було виправдано або стосовно якої кримінальне провадження було закрито, залишається суб'єктом звичайного застосування національних норм щодо доказів та стандартів доказування поза межами кримінального провадження.

Питання, яке виникло у цій справі, полягало в тому, чи призвела відмова у відшкодуванні до приписування заявникам кримінальної відповідальності. Порушення може бути встановлено лише у разі, якщо таке було.

Пункт 2 статті 6 Конвенції не гарантує особі, чий кримінальний вирок було скасовано, право на відшкодування за судову помилку, а стаття 3 Протоколу № 7 до Конвенції передбачає право на відшкодування лише за дотримання певних умов. У будь-якому випадку, Сполучене Королівство не підписало і не приєдналося до Протоколу № 7 до Конвенції. Хоча стаття 3 Протоколу № 7 до Конвенції не є формою *lex specialis*, що виключає застосування пункту 2 статті 6 Конвенції до вимог про відшкодування через судову помилку, остання не може тлумачитися як така, що створює право на таке відшкодування стосовно Договірних Держав, які не ратифікували Протокол № 7 до Конвенції. Крім того, у справі за пунктом 2 статті 6 Конвенції ЄСПЛ не повинен визначати поняття «судової помилки», якщо стаття 3 Протоколу № 7 до Конвенції цього не робить. Таким чином, Держава-відповідач була вільна вирішувати, як слід визначати «судову помилку» для цих цілей, і таким чином проводити законну політичну лінію про те, хто з ширшого кола осіб, чиї вироки були скасовані за результатами оскарження, має право на відшкодування за умови, що ця політична лінія не була проведена таким чином, що відмова у відшкодуванні сама по собі приписувала кримінальну відповідальність заявнику.

Критерій, викладений в статті 133(1ZA), вимагав від Міністра юстиції, в контексті конфіденційної цивільної та адміністративної процедури, коментувати без урахування доказів, як вони існували під час розгляду скарги, чи має/може заявник бути виправданий/засуджений, або чи свідчать докази про винуватість або невинуватість заявника, тобто лише те, чи новий або нововиявлений факт, який призвів до скасування засудження, свідчив поза розумним сумнівом, що заявник не вчиняв правопорушення, про яке йшла

мова. Таким чином, не можна стверджувати, що відмова Міністра юстиції у виплаті відшкодування свідчила про кримінальну вину заявника, відображаючи думку про те, що він або вона винні у вчиненні кримінального правопорушення, тим самим припускаючи, що кримінальне провадження повинно було бути вирішено інакше. Висновок про те, що за допомогою високого стандарту доказування поза розумним сумнівом не може бути доведено вчинення заявником правопорушення, з посиланням на новий або нововиявлений факт або іншим чином, не був рівнозначний позитивному висновку про те, що він або вона вчинили правопорушення.

У зв'язку з цим ЄСПЛ підкреслив, що у своєму другому аспекті пункт 2 статті 6 Конвенції захищає невинуватість згідно закону, а не презумпцію фактичної невинуватості, як стверджували заявники. Стаття 133(1ZA) не зобов'язувала Міністра юстиції коментувати невинуватість заявника з погляду закону, а відмова у задоволенні заяви про відшкодування за цією статтею не була несумісною з його невинуватістю в цьому правовому сенсі.

Відповідно, ЄСПЛ вважав, що відмова у задоволенні вимог заявників про відшкодування за статтею 133(1ZA) не порушила презумпцію невинуватості в її другому аспекті. Хоча ЄСПЛ не був байдужим до потенційно руйнівного впливу неправомірного засудження, його роль не полягала в тому, щоб визначати, яким чином Держави повинні перевести в матеріальну форму моральне зобов'язання, яке вони можуть мати перед особами, які були неправомірно засуджені; скоріше, в цій справі його єдиним завданням було визначити, чи було порушення пункту 2 статті 6 Конвенції в обставинах двох справ, що розглядалися ЄСПЛ у зв'язку з функціонуванням схеми відшкодування шкоди, встановленої на національному рівні, яка була чітко розроблена і діяла в обмежувальних умовах.

(Див. також: *Minelli v. Switzerland*, № 8660/79, 25 березня 1983 року; *Englert v. Germany*, № 10282/83, 25 серпня 1987 року; *Nölkenbockhoff v. Germany*, № 10300/83, 25 серпня 1987 року; *Sekanina v. Austria*, № 13126/87, 25 серпня 1993 року, *Legal Summary*; *Allen v. the United Kingdom* [GC], № 25424/09, 12 липня 2013 року, *Legal Summary*; *K.F. v. the United Kingdom* (ухв.), № 30178/09, 3 вересня 2013 року; *Adams v. the United Kingdom* (ухв.), № 70601/11, 12 листопада 2013 року; *A.L.F. v. the United Kingdom* (ухв.), № 5908/12, 12 листопада 2013 року; *N.A. v. Norway*, № 27473/11, 18 грудня 2014 року; *Cleve v. Germany*, № 48144/09, 15 січня 2015 року; *Fleischner v. Germany*, № 61985/12, 3 жовтня 2019 року; *Farzaliyev v. Azerbaijan*, № 29620/07, 28 травня 2020 року, *Legal Summary*; *Pasquini v. San Marino* (№ 2), № 23349/17, 20 жовтня 2020 року; *Ilias Papageorgiou v. Greece*, № 44101/13, 10 грудня 2020 року; *Marinoni v. Italy*, № 27801/12, 18 листопада 2021 року; *Benghezal v. France*, № 48045/15, 24 березня 2022 року; *Rigolio v. Italy*, № 20148/09, 9 березня 2023 року).

Висновок

Відсутність порушення пункту 2 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою ЄСПЛ 11 червня 2024 року та є остаточним.